

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

БОГДАН Ю. М.,
аспірант
(Академія Державної пенітенціарної
служби)

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3-2.21>

**ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ЗМІСТОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ
ЇХ ПРАВОВОГО СТАТУСУ**

Стаття присвячена науковому обґрунтуванню сутнісних ознак прав засуджених як змістовного елементу їх правового статусу. Виходячи з наявних на сьогодні доктринальних підходів до визначення прав засуджених, спираючись на відповідні нормативні положення, виокремлено такі сутнісні ознаки поняття «право засуджених», як: 1) це міра можливої (дозволеної) поведінки засудженого; 2) така міра має конституційну правову природу, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду; 3) відповідним правом засуджений може користуватися під відбування покарання; 4) легальний (законодавчо закріплений) характер прав засуджених, оскільки як правовий статус загалом, так і права засуджених зокрема визначено у главі 2 й інших нормах Кримінально-виконавчого кодексу України та інших законах України. Те саме стосується порядку і умов виконання та відбування конкретних видів покарань, у межах яких до засуджених застосовуються відповідні обмеження, а також реалізуються права; 5) міжгалузевий характер прав засуджених та механізму їх реалізації. Так, наприклад, право засуджених на особисту безпеку пов'язано з кримінологією (зокрема в контексті зв'язку із так званою віктимною поведінкою особи), право на охорону здоров'я – з медичним правом та Основами законодавства України про охорону здоров'я, право звертатися до Європейського суду з прав людини та інших міжнародних організацій – із правом Європейського Союзу та міжнародним правом тощо; 6) загальний та спеціальний характер прав засуджених. Так, до загальних прав засуджених належать права, що властиві й особам в умовах вільного суспільства. Водночас спеціальні права засуджених або впливають із правового статусу суб'єкта відбування покарання (засудженого в силу юридичного факту відбування покарання), або залежать від специфіки виконання та відбування того чи іншого виду покарання; 7) відповідність праву засудженого відповідного обов'язку адміністрації органу чи установи виконання покарань.

Ключові слова: виконання покарання, відбування покарання, адміністрація органу чи установи виконання покарань, засуджені, правовий статус, права, ознаки.



Bohdan Yu. M. Rights of convicts as a substantive element of their legal status

The article is dedicated to the scientific substantiation of the essential features of rights of convicts as a substantive element of their legal status. Based on the currently available doctrinal approaches to determining rights of convicts, on the relevant normative regulations, the author identified such essential features of the concept of «right of convicts» as: 1) it is a measure of possible (permitted) behavior of a convict; 2) such a measure has a constitutional legal nature, because in accordance with Part 3 of Art. 63 of the Constitution of Ukraine, a convict enjoys all human and civil rights, except for the restrictions established by law and established by a court sentence; 3) a convict may use the relevant right while serving a punishment; 4) a legal (legally enshrined) nature of rights of convicts, as both the legal status in general and the rights of convicts in particular are defined in Chapter 2 and other provisions of the Criminal-Executive Code of Ukraine and other laws of Ukraine. The same applies to the procedure and conditions of execution and serving of specific types of punishments, within which the relevant restrictions are applied to convicts, as well as rights are exercised; 5) intersectoral nature of rights of convicts and a mechanism of their implementation. For example, a right of convicts to personal security is related to criminology (in particular in a context of so-called victim behavior of a person), a right to health care – to medical law and the Fundamentals of Ukrainian legislation on health care, a right to apply to the European Court of Human Rights and other international organizations – with the law of the European Union and international law, etc.; 6) general and special nature of rights of convicts. Thus, general rights of convicts include rights inherent in individuals in a free society. At the same time, special rights of convicts either derive from a legal status of a subject of serving a punishment (a convict due to a legal fact of serving a punishment), or depend on the specifics of execution and serving of a particular type of a punishment; 7) compliance of a right of a convict with a relevant duty of penitentiary administration.

Key words: *execution of punishment, serving of punishment, penitentiary administration, convicts, legal status, rights, features.*

Вступ. За сучасних умов реформування (розвитку) пенітенціарної системи України під егідою Міністерства юстиції правовий статус засуджених як комплексна категорія кримінально-виконавчого права є одним із показників, що може свідчити про ефективність впровадження міжнародно визнаних підходів до поведження із засудженими й дотримання прав людини у сфері виконання та відбування покарань. У межах інституту правового статусу саме права засуджених постійно перебувають під пильною увагою як законодавця, так і правозастосувача, адже від ступеня їх дотримання в місцях несвободи залежить оцінка ефективності функціонування пенітенціарної системи як на національному (зокрема Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини в межах виконання ним функцій національного превентивного механізму), так і міжнародному (Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню) рівнях.

Розробленню актуальних проблем виконання та відбування покарань, у тому числі за напрямом реалізації правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк, присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних учених: К. А. Автухов, В. А. Бадира, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл, О. А. Гритенко, О. М. Джужа, Ю. А. Кашуба, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. О. Корчинський, Т. Ф. Міняєва, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, В. П. Севостьянов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, В. П. Філонов, О. І. Фролов, О. В. Хорошун, С. В. Царюк, Ю. А. Чеботарьова, Ю. В. Шинкарьов, О. О. Шкута, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець, М. М. Яцишин та ін.



Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування сутнісних ознак прав засуджених як змістовного елементу їх правового статусу.

Результати дослідження. Починаючи характеристику такого змістовного елемента правового статусу засуджених, як їхні права, зазначимо, що в юридичній науці стосовно правового положення засуджених проблема теоретичного визначення їх суб'єктивних прав послідовно розглядається в роботах професора В. І. Селіверстова, який запропонував методологічну конструкцію суб'єктивного права засудженого, що може бути застосована при дослідженні конкретних прав засуджених і особливостей їх реалізації. На його думку, суб'єктивне право засудженого складають: а) право на власні позитивні дії, які завжди є можливістю користування яким-небудь соціальним благом як матеріального, так і духовного порядку; б) право вимоги виконання (дотримання) юридичного обов'язку від інших осіб; в) право удатися при необхідності до захисту свого суб'єктивного права, включаючи і засоби державного примусу [1, с. 15].

У свою чергу, вітчизняні вчені формулюють загальновизнане в теорії кримінально-виконавчого права України положення про те, що право засудженого – це вид і міра його поведінки під час відбування кримінального покарання, можливість користуватися певними соціальними благами для задоволення особистих потреб, що закріплені в нормах Конституції та в інших законодавчих актах [2, с. 204–210].

Відтак, виходячи з наявних на сьогодні доктринальних підходів до визначення прав засуджених, спираючись на відповідні нормативні положення, можемо виділити такі сутнісні ознаки поняття «право засуджених», як:

1) це міра можливої (дозволеної) поведінки засудженого;

2) така міра має конституційну правову природу, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду [3].

Більше того, якщо проаналізувати положення Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [4], то стає зрозумілим, що більшість закріплених на рівні кримінально-виконавчого законодавства прав засуджених є загальними їх правами (наприклад, на отримання інформації, на звернення, на охорону здоров'я, на особисту безпеку та ін.) та не входять до переліку обмежень прав, визначених засудженим під час призначення кримінального покарання судом на підставі вироку суду та закону;

3) відповідним правом засуджений може користуватися під відбування покарання.

Третя ознака логічно впливає як із легальної, так і доктринальної складових.

Так, згідно з ч. 2 ст. 43 КПК України, засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили [4]. Отже, знаковим для набуття відповідного правового статусу є саме набрання обвинувальним вироком суду законної сили.

Відповідно до вимог ст. 374, 395 КПК України, вирок суду набирає законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, вказаного у вироку [4]. Саме цей вирок, як зазначено у ст. 4 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, і є підставою для відбування покарання засудженим [5].

Загальновизнаною у кримінально-виконавчому праві України є позиція, згідно з якою відбування покарання розуміють як забезпечений державним примусом правовий стан засудженого, що настає після того, як обвинувальний вирок набирає законної сили, і полягає в підпорядкуванні поведінки засудженого обмеженням прав та свобод, передбачених у Кримінальному кодексі України відповідними покараннями [6, с. 7–8];

4) легальний (законодавчо закріплений) характер прав засуджених, оскільки як правовий статус загалом, так і права засуджених зокрема визначено у главі 2 й інших нормах КВК України та інших законах України. Те саме стосується порядку і умов виконання та відбування конкретних видів покарань, у межах яких до засуджених застосовуються відповідні обмеження, а також реалізуються права. Важливо зазначити, що ця ознака повною мірою корелює з конституційним положенням, передбаченим п. 14 ст. 92 Основного Закону



України, відповідно до якого організація і діяльність органів і установ виконання покарань, порядок виконання судових рішень визначаються виключно законами України [3]. Також у розглядуваній ознаці прав засуджених втілюється такий принцип кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, як законність [7].

Для дотримання відповідного принципу персоналом органів і установ виконання покарань важливо пам'ятати конституційне положення ч. 2 ст. 19, згідно з якою «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [3].

Більше того, існують такі права засуджених, безпосередній реалізації яких присвячено декілька нормативно-правових актів.

Так, наприклад, право засуджених на особисту безпеку гарантовано у ст. 3 Конституції України та ст. 10 КВК України, а порядок його забезпечення – у спеціальних законах (зокрема, Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [8]), ст. 7, 42, 228, 232, 336 КПК України [4], деяких нормах КВК України (ст. 102–104) [5], а також у п. 6 розд. XXVII «Особливості зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі» Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [9].

У свою чергу, право засуджених на охорону здоров'я гарантовано у ст. 3, 49 Конституції України та абз. 6 ч. 1 ст. 8, абз. 5 ч. 1 ст. 107 КВК України, а порядок його забезпечення – у спеціальних законах (зокрема, Основах законодавства України про охорону здоров'я [10]), деяких нормах КВК України (ст. 116) [5], в абз. 6, 7 п. 1 розд. V «Порядок прийняття засуджених та повідомлення про їх прибуття до установ виконання покарань», п. 3, 6 розд. XXII «Матеріально-побутове забезпечення та медичне обслуговування засуджених» Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [9], інших підзаконних нормативно-правових актах Міністерства юстиції України й інших центральних органів виконавчої влади [11; 12];

5) міжгалузевий характер прав засуджених та механізму їх реалізації. Так, наприклад, право засуджених на особисту безпеку пов'язано з кримінологією (зокрема в контексті зв'язку із так званою віктимною поведінкою особи), право на охорону здоров'я – з медичним правом та Основами законодавства України про охорону здоров'я, право звертатися до Європейського суду з прав людини та інших міжнародних організацій – із правом Європейського Союзу та міжнародним правом тощо.

У свою чергу, в разі порушення прав засуджених виникають правовідносини у сфері реалізації заходів дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Отже, в цій ознаці виявляється багаторівневий підхід до класифікації прав людини, що чинить вплив на правовий статус засуджених;

б) загальний та спеціальний характер прав засуджених.

Так, до загальних прав засуджених належать права, що властиві й особам в умовах вільного суспільства. Більшість із загальних прав засуджених закріплені на рівні Конституції України. Зокрема, до загальних прав засуджених належать такі, як:

– на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності (абз. 3 ч. 1 ст. 8 КВК України, ст. 3 Конституції України);

– на охорону здоров'я (абз. 6 ч. 1 ст. 8 КВК України, ст. 3, 49 Конституції України);

– на соціальне забезпечення (абз. 7 ч. 1 ст. 8 КВК України, ст. 46 Конституції України);

– на оплачувану працю (абз. 9 ч. 1 ст. 8 КВК України, ст. 43 Конституції України);

– на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію (абз. 10 ч. 1 ст. 8 КВК України, ст. 35 Конституції України);

– право засуджених іноземців підтримувати зв'язок з дипломатичними представництвами і консульськими установами своїх держав, осіб без громадянства, а також громадян держав, що не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, – з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону їхніх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист (ч. 3 ст. 8 КВК України, ст. 26 Конституції України);



– на особисту безпеку (ст. 10 КВК України, ст. 3 Конституції України) та ін.

Водночас спеціальні права засуджених або випливають із правового статусу суб'єкта відбування покарання (засудженого в силу юридичного факту відбування покарання), або залежать від специфіки виконання та відбування того чи іншого виду покарання. Так, до спеціальних прав засуджених належать:

– право на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання (абз. 2 ч. 1 ст. 8 КВК України);

– право отримувати у встановленому законом порядку передачі (абз. 8 ч. 1 ст. 8 КВК України);

– право на належне матеріально-побутове забезпечення (абз. 11 ч. 1 ст. 8 КВК України);

– право на побачення (ч. 4 ст. 8 КВК України);

– права засуджених до конкретних видів покарань (ч. 3 ст. 51, ч. 2 ст. 59, ч. 1, 2 ст. 107, ч. 5 ст. 151 КВК України);

– права окремих категорій (жінок, неповнолітніх) засуджених у межах одного виду покарання (ст. 141, 143 КВК України).

Також спеціальні права засуджених до різних видів покарань випливають із норм, що встановлюють порядок і умови виконання та відбування відповідних покарань;

7) відповідність праву засудженого відповідного обов'язку адміністрації органу чи установи виконання покарань. Так, згідно з теорією кримінально-виконавчого права [13] будь-якому праву суб'єкта відбування покарання (засудженого) має кореспондувати відповідний обов'язок суб'єкта виконання покарання (органу чи установи виконання покарань). В окремих випадках така кореляція закріплюється в нормах кримінально-виконавчого законодавства. Яскравий приклад – положення абз. 2 ч. 1 ст. 8 КВК України, відповідно до якого «засуджені мають право на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань» [5].

Висновки. Таким чином, наведені вище сутнісні ознаки поняття «право засуджених» дають можливість краще зрозуміти місце цього структурного елемента в системі правового статусу засуджених та прослідкувати як доктринальне, так і нормативно-правове підґрунтя різних прав засуджених до різних видів покарань, що важливо з позицій їх гарантування, забезпечення й захисту. Також лише за наявності всіх перелічених системних ознак те або інше право засуджених набуває реального змісту, а тому варто враховувати це під час реалізації заходів, пов'язаних із забезпеченням державою та особою відповідного права.

Список використаних джерел:

1. Селиверстов В. И. Законные интересы, как элемент правового статуса лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы. *Правовое и методическое обеспечение исполнения уголовных наказаний*: сб. науч. тр. Москва: Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994. С. 10–24.

2. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. 752 с.

3. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

6. Степанюк А. Х. Діяльність органів та установ виконання покарань як предмет регулювання кримінально-виконавчого права. *Кримінально-виконавче право*: підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2011. 328 с.



7. Стулов О. О. Реалізація принципу законності при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі на певний строк: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2011. 20 с.
8. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.
9. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18>.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
11. Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 10.02.2012 р. № 239/5/104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0212-12>.
12. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>.
13. Наташев А. Е., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 192 с.

ВІРТ А. О.,

аспірантка кафедри кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)
ORCID: 0000-0002-1938-4943

УДК 343.9:343.77

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3-2.22>

НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН У РАКУРСІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ДИСКУРСУ

В роботі визначені основні тенденції розвитку політики протидії незаконному користуванню корисними копалинами та видобутку бурштину як самостійної підсистеми, що реалізується у вигляді: мінімального втручання в сталлий розвиток екосистем (пріоритет субституції, адитивності заходів впливу), розвитку відновного правосуддя (вирішення конфліктів між потерпілим та правопорушником і суспільством на особистому рівні), диверсифікації заходів кримінально-правового впливу на фізичних та юридичних осіб; використання покарання, зокрема, позбавлення волі, як останнього засобу державного впливу на екологічні кримінальні правопорушення;

Зроблено висновок про необхідність уточнення об'єктивної сторони основних складів незаконного видобування корисних копалин та видобутку бурштину. Доведено, що незаконне користування корисними копалинами та бурштином повинно бути криміналізоване у вигляді видобування, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захо-

